

С.Ф. Легенчук, д.е.н., проф.

Житомирський державний технологічний університет

ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ ЗА СЕГМЕНТАМИ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ, АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Обґрунтовано актуальність проведення досліджень у сфері розвитку методики формування фінансової звітності за сегментами. Обґрунтовано особливості розвитку системи нормативного урегулювання процесу складання фінансової звітності за сегментами. Виділено та обґрунтовано три основні етапи розвитку системи урегулювання порядку формування фінансової звітності за сегментами у світі (первинне накопичення засобів регулювання; удосконалення облікових стандартів; остаточна гармонізація облікових стандартів). Виділено і проаналізовано теоретико-методичні та організаційні проблеми формування інформації за сегментами. Об'єднано виділені проблеми у дві основні групи (загальні проблеми формування інформації за сегментами; вітчизняні проблеми формування інформації за сегментами). Розглянуто подальші перспективи розвитку фінансової звітності за сегментами з урахуванням особливостей нормативного урегулювання цієї сфери в Україні. Обґрунтовано необхідність застосування положень позитивної теорії обліку для підвищення якості сегментної облікової інформації.

Ключові слова: *фінансова звітність за сегментами; звітний сегмент; оперативний сегмент.*

Актуальність дослідження та постановка проблеми.

Розвиток світової економічної системи є одним із визначальних факторів удосконалення облікової системи підприємства. Посилення тенденцій глобалізації, диверсифікації та постіндустріалізації економіки висувають перелік нових вимог до змістовного наповнення та форми зображення облікової інформації, на що мають адекватно відреагувати представники бухгалтерського наукового співтовариства. Сучасні підприємства, що відіграють ключову роль на світових ринках, є складними економічними системами, що мають масштабні

інвестиційні можливості та здатність здійснювати свою діяльність у різних сферах і за різними напрямками.

Одним із наслідків розвитку запитів користувачів облікової інформації в контексті трансформації світової економічної системи є виникнення концепції фінансової звітності за сегментами, що була запроваджена до практики облікового урегулювання наприкінці 1970-х років у США та на початку 1980-х років, також, була реалізована у системі МСФЗ, що стало відправним пунктом для її подальшого всесвітнього поширення. На сьогодні сегментна інформація є одним із важливих джерел для користувачів фінансової звітності, що дозволяє краще розуміти сучасний стан та перспективи розвитку компанії.

За умов появи значної кількості підприємств із високою концентрацією капіталу та диверсифікованою господарською діяльністю, з'явилася необхідність у трансформації традиційних підходів до оприлюднення фінансової звітності, оскільки рівень прибутковості таких підприємств, їх ризики та стратегічні можливості подальшого розвитку можуть істотно вирізнитися як відносно різних галузей, так і щодо різних географічних місць. Запропоноване вище зумовлює необхідність проведення аналізу такого виду потреб користувачів у сегментній обліковій інформації, ідентифікації існуючих у цій сфері проблем та актуалізує розробку шляхів їх вирішення, формулювання перспектив розвитку методики формування фінансової звітності за сегментами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування фінансової звітності за сегментами приділяли увагу А.Алексеева, М.О. Вовк, М.Бугежа, Д.Жіволі, Т.Ігнатенко, Д.Морен, А.В. Озеран, Дж.Д. Піотроскі, О.О. Сидоренко, Т.В. Федорович, Н.М. Цветкова, Р.Чернковскі та інші.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є аналіз історичних аспектів виникнення, сучасних проблем формування та визначення перспектив розвитку фінансової звітності за сегментами.

Викладення основного матеріалу дослідження. Особливістю розвитку системи нормативного урегулювання процесу складання фінансової звітності за сегментами є її позитивна

природа. Тобто, спочатку практика складання подібних звітів підприємства набагато випередила процес нормативного урегулювання в цій сфері, і останній лише закріпив і узагальнив ті напрацювання в формуванні сегментної інформації, що вже застосовувалися бухгалтерами підприємств.

Значну увагу ролі фінансової звітності за сегментами приділяли американські дослідники на початку 1970-х років. Зокрема, як наголошував у 1974 році Р.Ф. Коханек, дослідивши аналіз результатів оприлюднення звітності американських компаній, сегментні результати допомогли інвесторам у прогнозуванні майбутніх змін прибутку під час оцінки цінних паперів [9, с. 256]. Р.М. Берелфілд та Є.Є. Коміські зазначали, що гіпотетичний взаємозв'язок між розкриттям сегментарної звітності і спрогнозованістю результатів має значну інтуїтивну привабливість [6, с. 821].

Перший обліковий стандарт, що урегулював порядок виокремлення сегментів та складання відповідної звітності, SFAS No. 14 «Фінансова звітність підприємства за сегментами», був виданий FASB у 1976 році. Такий стандарт передбачав, що підприємства мають розкривати певну фінансову інформацію у вигляді галузевих та географічних сегментів. У 1981 IASC був виданий МСБО 14 «Звітування фінансової інформації за сегментами». Такий період можна визначити як етап первинного накопичення засобів урегулювання порядку формування фінансової звітності за сегментами, що характеризується узагальненням і закріпленням чинної практики підприємств у цій сфері шляхом її стандартизації.

Вже на початку 1990-х років з'явилися перші сигнали щодо невідповідності існуючої системи урегулювання потребам зовнішніх користувачів облікової інформації. Зокрема, як зазначають з цього приводу Д.Холлі та Ш.Йу, у 1993 році FASB почала переоцінку звітності за сегментами після того, як користувачі фінансової звітності висловили стурбованість з приводу її якості [8, с. 88]. Окрім невдоволеності користувачів щодо існуючих правил складання фінансової звітності за сегментами, SFAS No. 14 значно критикувався представниками професійних організацій у сфері обліку та фінансів (AICPA, AIMR). Внаслідок тривалих дискусій та перегляду існуючих

підходів, SFAS No. 14 у 1997 році був замінений новим стандартом, SFAS No. 131 «Розкриття інформації про сегменти підприємства і супутньої інформації». Новий стандарт мав управлінську зорієнтованість, порівняно із попереднім стандартом, оскільки був спрямований на забезпечення формування інформації за сегментами у таких розрізах, що дозволятимуть приймати оперативні рішення і оцінювати результати функціонування підприємства за відповідними сегментами.

У середині 1990-х років, також, відбувається подібна зміна підходів до методики формування сегментної інформації і у представників IASC. Так, вже у 1997 році відбувається значне реформування МСБО 14, внаслідок чого, окрім значних змістовних змін, було змінено його назву на «Сегментна звітність». Однак, МСБО 14 мав значні відмінності, порівняно із SFAS No. 131, передусім, він ґрунтувався на «індустріальному підході», що спричинило значне незадоволення користувачів сегментної інформації.

Період 1990-х років можна визначити другим етапом розвитку засобів урегулювання порядку формування фінансової звітності за сегментами, що характеризується удосконаленням існуючих стандартів, відповідно до практики прийняття рішень на основі сегментної облікової інформації її внутрішніми і зовнішніми користувачами.

Однак, на цьому формування законодавчої регламентації порядку формування сегментної облікової інформації не завершилося. Починаючи з 2003 року, представники IASB розпочали розробку проекту нового стандарту – МСФЗ 8 «Операційні сегменти» [2], який внаслідок тривалих обговорень був запроваджений у практичну діяльність з 1 січня 2009 року. Запровадження МСФЗ 8 було одним із кроків на шляху до конвергенції МСФЗ та GAAP US, що проводилася у 2006–2008 роках в межах «Меморандуму про розуміння». У МСФЗ 8, як і у SFAS No. 131, вже було застосовано управлінський підхід, виходячи з якого під час формування сегментів та в процесі підготовки облікової сегментної інформації пріоритетним є урахування потреб внутрішніх користувачів, які приймають управлінські рішення. МСФЗ 8 не вносить жодних змін до

чинної методики визнання або облікового відображення витрат чи прибутків, або щодо інших елементів фінансової звітності, він є стандартом, що стосується порядку розкриття облікової інформації в фінансовій звітності.

На думку представників компанії «PricewaterhouseCoopers» основні відмінності між МСФЗ 8 та МСБО 14 можна визначити під час відповіді на такі запитання: 1) Хто застосовує цей стандарт? 2) Що таке операційні сегменти? 3) Яка інформація оприлюднюється в операційних сегментах? 4) На чому ґрунтується вимірювання розкриття інформації за сегментами? [5]. Аналіз цих відмінностей дозволяє визначити, що запровадження МСФЗ 8 передбачає зміну в зорієнтованості користувачів, для яких призначено стандарт, трансформацію підходу щодо розуміння сутності поняття «сегмент» (відбувається перехід від об'єктних (продукти або послуги) та географічних сегментів до операційних) та основної інформації, що використовується для формування сегментної інформації (перехід від фінансової інформації до інформації, на основі якої приймаються управлінські рішення). Внаслідок чого сегментна облікова інформація, отримана під час використання МСФЗ 8, є більш деталізованою і краще зображає специфічні особливості компаній за умов розвитку сучасної економіки. Окрім цього, у МСФЗ 8 також визначено вимоги до додаткового розкриття інформації в проміжних звітах.

Відповідно, період розробки і запровадження МСФЗ 8 протягом 2003–2009 років можна визначити як етап остаточної гармонізації облікових стандартів у сфері урегулювання порядку формування фінансової звітності за сегментами у світі, під час якого відбувся перехід до застосування управлінського підходу щодо формування інформації за сегментами.

У той же час, незважаючи на завершений процес гармонізації облікових стандартів з урегулювання процесу формування інформації за сегментами, вченими виокремлено перелік теоретико-методичних та організаційних проблем, що вимагають вирішення із урахуванням особливостей розвитку світової економіки за останні роки. Всі існуючі проблеми можна об'єднати у дві основні групи: 1) загальні проблеми формування

Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу інформації за сегментами; 2) вітчизняні проблеми формування інформації за сегментами.

Проблеми *першої групи* стосуються загальної концепції сегментної облікової інформації та порядку її формування, що реалізовано у SFAS No. 131 та МСФЗ 8.

1.1. Необхідність та причини застосування фінансової звітності за сегментами, як нового інструменту розкриття облікової інформації. Значна кількість дослідників розглядають питання доцільності застосування звітності за сегментами у контексті розгляду рівня диверсифікованості підприємства, обсягів діяльності підприємства (для великих підприємств складання звітності за сегментами є більш пріоритетним з позиції співвідношення вигоди та витрат), рівня фінансового левериджу (високий рівень левериджу позитивно корелює із розкриттям додаткової облікової інформації), волатильності прибутку підприємства. Так, дослідивши діяльність малазійських компаній, Л.Лок Тенг та М.Мет Зейн [10] визначили, що, зазвичай, компанії, що розкривають сегментарну інформацію, є більшими за обсягом, мають більший показник фінансового левериджу, меншу частку інвестицій і менший показник волатильності прибутку.

При цьому, переважна більшість дослідників дотримується думки, що додаткове розкриття сегментної облікової інформації полегшує процес оцінки вартості, а тому, фінансова звітність за сегментами, за умов сьогодення, має обов'язково розглядатися як елемент системи вартісно-зорієнтованого управління підприємством.

1.2. Критичний аналіз концептуального підходу, покладеного в основу розробки облікових стандартів. Одним із об'єктів критики дослідників, на сьогодні, також стає застосований у МСФЗ 8 управлінський підхід до формування інформації за сегментами, зокрема, переваги і можливості його застосування, порівняно із індустріальним підходом. Відповідно до управлінського підходу, підприємства формують сегментну облікову інформацію для зовнішніх користувачів на основі використання моделі управлінської звітності. Відповідно до цього виникають питання щодо ефективності побудови системи управлінського обліку на підприємстві та її можливості

забезпечувати реалізацію потреби користувачів у сегментній обліковій інформації.

1.3. Пошук і обґрунтування основних причин, за яких відбувається відмова від використання фінансової звітності за сегментами під час організації обліку на підприємстві. На сьогодні, дослідниками виокремлюється декілька таких причин, які можна розглядати як основні мотиви приховування подібної інформації: 1) приховування цінної та конфіденційної інформації, оприлюднення якої може не лише розкрити особливості діяльності підприємства для зовнішніх користувачів, а яка, також, може бути використана конкурентами для послаблення позиції такого підприємства на ринку; 2) формування облікової сегментної інформації забезпечує більш високу ймовірність появи агентської проблеми, що виникає між суб'єктами формування сегментної звітності та її користувачами. Зокрема, у менеджерів, відповідальних за певний сегмент, можуть існувати стимули для маніпулювання прибутком сегменту або процесом перевірки показників сегменту (прибутку, доходів, активів тощо), оскільки їх винагорода може бути пов'язана із прибутковістю сегмента, а не лише із загальною прибутковістю підприємства. Також, менеджери можуть приховувати інформацію щодо сегментів із показниками, що не відповідають визначеним цілям або визначеній стратегії розвитку підприємства, щоб уникати зайвої уваги і більш суворого контролю з боку власників. Таким чином, для усунення наслідків виникнення агентської проблеми підприємства мають збільшувати свої агентські витрати, тому складання звітності за сегментами може призводити до значного збільшення витрат підприємства.

Враховуючи інституційні особливості формування національної системи обліку в різних країнах, залежно від національної специфіки, також, можуть бути визначені й інші причини, що зумовлюють підприємства або взагалі не розкривати сегментну облікову інформацію, або не розкривати таку інформацію за окремими видами або групами операційних сегментів.

Проблеми другої групи стосуються особливостей формування сегментної облікової інформації, відповідно до чинних нормативних вимог.

2.1. Невідповідність вітчизняних стандартів загальносвітовій практиці формування сегментної облікової інформації. Незважаючи на значну кількість змін, що вносились до складу П(С)БО 29 «Фінансова звітність за сегментами» [4], протягом останніх років з моменту його введення в дію (5 разів протягом 2005–2013 років), такий вітчизняний стандарт не відповідає загальносвітовій практиці формування облікової сегментної інформації, в основу якої покладено управлінський підхід. Існування такої ситуації затверджує проф. А.В. Озеран, наголошуючи, що чинна в Україні методика формування звітності за сегментами не адаптована до концепції управлінського підходу, тому вимагає перегляду та суттєвого доопрацювання [3, с. 347]. Таку позицію, також, підтримують А.Алексеева та Т.Ігнатенко, на думку яких, на сьогодні, виникла необхідність узгодити національний стандарт із вимогами міжнародної практики [1, с. 116]. Невідповідність положень П(С)БО 29 потребам практики призводить до того, що вітчизняні підприємства, що не використовують МСФЗ, не можуть адекватно зобразити для зовнішніх користувачів всі важливі та специфічні аспекти своєї діяльності, ускладнюючи процес прийняття рішень на основі сегментної облікової інформації.

2.2. Побудова єдиної ефективної системи розкриття добровільної інформації про діяльність підприємства. Оскільки формування фінансової звітності за сегментами є лише одним із видів добровільного і додаткового розкриття облікової інформації, то актуальним є питання її взаємозв'язку із іншими видами такого розкриття. На підтримку такого твердження М.Бугежа, Р.Чернковські та Д.Морен зазначають, що подальші дослідження можуть, також, бути присвячені тому, чи існує зв'язок між інформацією за сегментами фірми та іншими видами розкриття інформації у фінансовій і річній звітності [7, с. 364]. Таке питання ще більше актуалізується, на сьогодні, в Україні, у зв'язку із розвитком таких нових видів бухгалтерської звітності, що оприлюднюються вітчизняними підприємствами: інтегрованої;

стратегічної; соціально-екологічної; інжинірингової; звітності про ризики.

2.3. *Можливість виокремлення сегментарного обліку до окремої підсистеми бухгалтерського обліку.* Запропонована вище проблема має більш теоретичне спрямування, проте, результати її розв'язання матимуть значний вплив на процес організації бухгалтерського обліку на підприємстві. Хоча, на сьогодні, поняття «сегментарного обліку» ще не отримало ні законодавчого закріплення та не увійшло, повною мірою, до складу загальноприйнятих понять у системі облікових знань, окремі вітчизняні дослідники (наприклад, А.Алексеева та Т.Ігнатенко [1, с. 116]), та значна кількість російських авторів (М.Д. Акатьева, М.Р. Єдгулов, О.В. Сініцин, О.А. Соколов та ін.) досить активно використовують його у своїх наукових публікаціях.

Загальні перспективи розвитку фінансової звітності за сегментами передбачають вирішення розглянутих вище двох груп проблемних питань. У той же час, основною задачею удосконалення системи урегулювання процесу формування фінансової звітності за сегментами є пошук таких нових теорій, концепцій та підходів, що сприятимуть покращанню властивостей аналітичних прогнозів, що здійснюються фахівцями на основі використання інформації з такої звітності. Таке твердження ґрунтується на функціональній ролі бухгалтерського обліку як соціально-економічного інституту.

Ще однією із перспектив подальших досліджень є визначення та обґрунтування причин, через які вітчизняні підприємства із диверсифікованою діяльністю не оприлюднюють сегментну облікову інформації або розкривають її для користувачів у неповному обсязі, приховуючи окремі групи або види сегментів. Для вирішення цієї проблеми необхідним є вивчення біхевіористичних та соціологічних аспектів функціонування суб'єктів ведення і організації бухгалтерського обліку на вітчизняних підприємствах. Таким чином, для підвищення якості формування сегментної облікової інформації необхідно більш активно використовувати існуючі напрацювання у сфері позитивної теорії обліку.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Внаслідок аналізу еволюції системи нормативного урегулювання порядку формування фінансової звітності за сегментами, у світі було виокремлено три основні етапи: 1) Первинне накопичення засобів урегулювання; 2) Удосконалення облікових стандартів, відповідно до практики прийняття рішень на основі сегментної облікової інформації зовнішніми і внутрішніми користувачами; 3) Остаточна гармонізація облікових стандартів на основі застосування управлінського підходу.

2. Виокремлено і проаналізовано дві основні групи проблем, що стосуються процесу формування облікової сегментної інформації: 1) Загальні проблеми формування інформації за сегментами; 2) Вітчизняні проблеми формування інформації за сегментами. Вирішення визначених проблем дозволить удосконалити процес звітування на основі використання сегментного підходу та сприятиме підвищенню ефективності рішень, що приймаються користувачами сегментної облікової інформації.

Список використаної літератури:

1. *Алексєєва А.* Розкриття інформації за сегментами діяльності підприємства у міжнародних і національних стандартах / *А.Алексєєва, Т.Ігнатенко* // Вісник КНТЕУ. – 2009. – № 5. – С. 109–116.
2. Міжнародний стандарт фінансової звітності 8 «Операційні сегменти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_k53.
3. *Озеран А.В.* Гармонізація фінансової звітності підприємств з міжнародними стандартами та потребами управління : дис... докт. екон. наук. : 08.00.09 / *Озеран Алла Володимирівна* : КНЕУ ім. Вадима Гетьмана. – Київ, 2015. – 560 с.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 29 «Фінансова звітність за сегментами» [Електронний

- ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0621-05>.
5. A practical guide to segment reporting. – Pricewaterhouse Coopers, 2008. – 36 p.
  6. *Barefield R.M.* Segmental Financial Disclosure by Diversified Firms and Security Prices: A Comment / *R.M. Barefield, E.E. Comiskey* // *The Accounting Review*. – 1975. – Vol. 50, No. 4 (Oct.). – P. 818–821.
  7. *Bugeja M.* The impact of the management approach on segment reporting / *Martin Bugeja, Robert Czernkowski, Daryl Moran* // *Journal of Business Finance & Accounting*. – 2015. – Vol. 42 (3) & (4). – P. 310–366.
  8. *Hollie D.* A Perspective on segment reporting choices and segment reconciliations / *Dana Hollie, Shaokun Yu* // *Applied Finance and Accounting*. – 2015. – Vol. 1, No. 2. – P. 88–95.
  9. *Kochanek R.F.* Segmental Financial Disclosure by Diversified Firms and Security Prices / *R.F. Kochanek* // *The Accounting Review*. – 1974. – April. – P. 245–258.
  10. *Lock Teng L.* Segmental Reporting: An Insight into Malaysia's Companies / *Low Lock Teng, Mazlina Mat Zain* [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://papers.ssrn.com/abstract=293522>.

References:

1. Aleksjejeva, A. and Ignatenko, T. (2009), «Rozkryttja informacii' za segmentamy dijaj'nosti pidpryjemstva u mizhnarodnyh i nacional'nyh standartah», *Visnyk KNTEU*, No 5, pp. 109–116.
2. «Operacijni segmenty», *Mizhnarodnyj standart finansovoi' zvitnosti* 8, available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_k53
3. Ozeran, A.V. (2015), *Garmonizacija finansovoi' zvitnosti pidpryjemstv z mizhnarodnymy standartamy ta potrebamy upravlinnja*, KNEU, Kyi'v, 560 p.

4. «Finansova zvitnist' za segmentamy», *Polozhennja (standart) buhgalters'kogo obliku* 29, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/lashes/shosh/z0621-05>
5. *A practical guide to segment reporting*, (2008), Pricewaterhouse Coopers, 36 p.
6. Barefield, R.M. and Comiskey, E.E. (1975), «Segmental Financial Disclosure by Diversified Firms and Security Prices: A Comment», *The Accounting Review*, Vol. 50, No. 4 (Oct.), pp. 818–821.
7. Bugeja, M., Czernkowski, R. and Moran, D. (2015), «The impact of the management approach on segment reporting», *Journal of Business Finance & Accounting*, Vol. 42 (3), (4), pp. 310–366.
8. Hollie, D. and Shaokun, Yu. (2015), «A Perspective on segment reporting choices and segment reconciliations», *Applied Finance and Accounting*, Vol. 1, No. 2, pp. 88–95.
9. Kochanek, R.F. (1974), «Segmental Financial Disclosure by Diversified Firms and Security Prices», *The Accounting Review*, (April), pp. 245–258.
10. Lock, T.L. and Zain, M.M. *Segmental Reporting: An Insight into Malaysia's Companies*, available at: <http://papers.ssrn.com/abstract=293522>

ЛЕГЕНЧУК Сергій Федорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- розвиток теорії і методології бухгалтерського обліку;
- позитивна теорія бухгалтерського обліку;
- бухгалтерський облік нематеріальних активів.

Стаття надійшла до редакції 08.08.2016.